

Висновки. Сьогодні дуже актуальною залишається проблема підготовки випускників спеціальних шкіл до трудової діяльності та самостійного життя. Саме працівники спеціальних освітніх закладів повинні допомогти кожному учню обрати подальший життєвий шлях. Це стосується, насамперед, вибору професії та працевлаштування. Соціально-педагогічна діяльність з підлітками з особливими потребами в напрямі професійної підготовки має здійснюватись з урахуванням наявності в тому чи іншому регіоні підприємств певного профілю. Крім того, треба відкривати в спеціальних навчальних закладах класи допрофесійної підготовки та профорієнтації. У профорієнтації треба ширше використовувати гурткову роботу та засоби масової організації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарь В.И. Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины (1917-1990 гг.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки», 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / В.И. Бондарь. – К., 1992. – 41с.
2. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. – М.: Изд. Центр "Академия", 2004. – 160с.
3. Дьяченко В. Комплексна реабілітація – шлях створення рівних можливостей. // Соціальний захист. – № 11. – 2006. – С. 7–11.
4. Ермаков В.П. Состояние и некоторые перспективы производственного обучения учащихся школ для слепых детей / В.П. Ермаков // Дефектология. – 1975. – №1. – С. 45-49.
5. Єжова Т.Є. Законодавче забезпечення професійної реабілітації інвалідів по слуху в Україні (історичний аспект) / Т.Є. Єжова // Педагогіка і психологія. – 2005. – №3 (48). – С. 142-148.
6. Тесленко В.В. Можливості промислового регіону в соціально-педагогічній підтримці дітей-інвалідів. // Соціальна педагогіка: теорія та практика. - № 4. – 2005. – С. 11–13.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Іноземцева Світлана Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри українського декоративно-прикладного мистецтва та графіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Галина КОНДРАЦЬКА (Дрогобич, Україна)

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкрито стан проблеми формування комунікативно-мовленнєвої культури фахівців фізичної культури. Описано та обґрунтовано результати емпіричного дослідження рівня комунікативно-мовленнєвої культури фахівців фізичної культури.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєва культура, компетентність, професійна успішність, фахівець, фізична культура.

The state of the problem of forming communicative-vocal culture of the specialists of physical culture is revealed in the paper. The results of empiric research on the level of communicative-vocal culture of the specialists of physical culture are described and grounded.

Keywords: communicative-vocal culture, competence, professional success, specialist, physical culture.

Постановка проблеми. Основні принципи підходи нашого дослідження впливають із сучасних концепцій та положень про професійну підготовку у вищій школі, в яких обґрунтовано нове розуміння процесу формування мовленнєвої культури як закономірних, послідовних і неперервних змін, що відбуваються у ході становлення особистості студента-майбутнього учителя фізичного виховання.

Положення про професійно-орієнтовну сутність мовленнєвої діяльності як одного з компонентів професійної готовності і професійного потенціалу майбутнього вчителя є домінантою у пошуках шляхів та механізмів формування мовленнєвих умінь. Мовленнєві уміння майбутніх вчителів – це феномен, розвиток якого зумовлюється сукупністю психофізіологічних, соціокультурних і педагогічних чинників, сформованими знаннями студента про мовленнєву культуру і можливості її застосування відповідно до потреби, особливостей та мети педагогічного процесу. При цьому готовність до мовленнєвої діяльності розглядається як прояв спеціальних знань, мовленнєвої компетентності та мовленнєвого професіоналізму.

Організація мовленнєвої діяльності в умовах університетської освіти передбачає засвоєння студентами знань про мову і мовлення, набуття ними власного мовленнєвого досвіду, спрямованість особистості до саморозвитку і самореалізації, формування самосвідомості як передумови самостійності в оволодінні професійними мовленнєвими вміннями, що супроводжуються відповідним

корегуванням, підвищенням рівня професійної зрілості під час оволодіння різними мовленнєвими функціями.

Загальний мовленнєвий розвиток студента визначається якісним рівнем його мовленнєвої діяльності, яка виявляється як у професійній діяльності, так і в процесі його самореалізації як форми самопрояву, досягнення окресленої мети, осмислення сутності професійної мовленнєвої діяльності. Практична робота (заняття з легкої атлетики, гімнастики, спортивних ігор, туризму) із застосуванням різного характеру спілкування, під час якого здійснюється розвиток мовленнєвих умінь студента, є психолого-педагогічними стимуляторами його професійної комунікативної діяльності у навчально-виховному процесі на факультетах фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування комунікативно-мовленнєвої культури майбутніх фахівців фізичної культури є процесом під час якого необхідно визначити рівень ставлення людини до занять фізичними вправами і перевірити поінформованість населення. Домінуючу роль у професійній діяльності фахівців відіграє процес прийому-передачі інформації (комунікація) Александрова С. А. [1], Волкова Н.П. [3], Васьков Ю. В.[4], Ковальчук Л.О. [6]. Проблему формування компетентності вчителя фізичного виховання у своїх дослідженнях розглядають Омельяненко Г.А. [7], Самсутіна Н.М. [8], Серман Л.В. [9], Синиця А.В. [10], Сущенко Л.П. [11]. Трактуючи завдання, вирішені вищезгаданими науковцями, необхідно шукати пояснення і доказ закономірних взаємозв'язків і відносин, візуально спостерігати, теоретично аналізувати і експериментально обґрунтовувати факти, явища, процеси, внаслідок розв'язання яких розкриваються нові знання про об'єкт дослідження, способи і засоби їх впливу на процес фізичного розвитку людини.

На думку Дасюк Ж. М., спілкування – це специфічна форма взаємодії і взаємовпливу суб'єктів, що породжена потребами спільної діяльності [5]. Оскільки ми ведемо мову про підготовку фахівця фізичної культури як об'єкта, який має і повинен використовувати різні підходи зацікавлення людей до занять фізичними вправами. Тому педагогічне спілкування як система психолого-педагогічної взаємодії між учителем та учнем спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності. Разом із тим, педагогічне спілкування є безпосередньою формою прояву комунікації у навчально-виховному та навчально-тренувальному процесі процесі, що спрямоване на формування і розвиток особистості вихованця, на спільне вирішення різноманітних педагогічних завдань, створення умов для реалізації професійних здібностей та сприяння соамоактуалізації як учня, так і вчителя.

Мета написання статті – визначити важливості проблеми формування комунікативно-мовленнєвої культури фахівців фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні проаналізовано результати емпіричного дослідження комунікативно-мовленнєвої культури фахівців фізичної культури. За результатами спостереження та опитування визначено, що вчитель із невисоким рівнем комунікативно-мовленнєвої культури може високо оцінювати себе як професіонала, занижуючи значимість міжособистісних відносин з учнями і власною комунікативною компетентністю.

Для визначення актуальності поставленої проблеми нами використано методи математичної обробки даних: за Пірсоном, що дасть можливість зробити кореляційний аналіз і перевірити залежність професійної успішності фахівців фізичної культури від вербальної і невербальної комунікації. Для перевірки значимого зв'язку між оцінкою професійної успішності та оцінкою вербальної і невербальної комунікації проведений підрахунок рангової кореляції Спірмена.

У результаті проведення констатувального експерименту було оброблено оцінки 170 респондентів, серед них 118 вчителів фізичного виховання загальноосвітніх шкіл, 4 директорів дитячо-юнацьких спортивних шкіл, 38 тренерів-викладачів з видів спорту, 10 інструкторів фізичної культури (з них 60 молодих, що мають педагогічний стаж менше 5 років).

Перш за все, комунікативно-мовленнєву культуру фахівців фізичної культури ми вирішили оцінити за схемою оцінки 9 вмінь професійного спілкування. Отримані нами величини погодженості оцінок по кожному вмінню й у цілому за всіма 9 ознаками представлені у Таблиці 1. Найбільш узгоджені оцінки отримали фахівці фізичного виховання за вміння гармонійно сполучити жести, міміку, інтонацію зі змістом мовлення. Найбільш неузгодженими явились оцінки за вміння створювати умови для вільного вираження позицій; вміння поставити себе на місце учня; вміння виражати свою позицію, не знижуючи самоповаги учня. Однак і за цими вміннями середній коефіцієнт варіації не перевищує 0,16, таким чином, отримані величини можуть бути оцінені як надійні. Експертні оцінки 28 фахівців виявились неузгодженими за більшістю вмінь. Причини неузгодженості можуть бути пов'язані з низькою комунікативно-мовленнєвою культурою фахівців фізичного виховання.

Ці оцінки були виключені з подальшої обробки. Оцінки за узагальненими показниками комунікативно-мовленнєвої культури фахівців фізичної культури добре погоджені.

Аналіз відповідей на запитання анкети показав, що респонденти мають в основному поверхневі несистематизовані знання з питань мовної культури, так званий «побутовий» рівень розуміння терміну «професійно-мовленнєва культура» і, відповідно, елементарні уявлення про її наповнення.

Таблиця 1.

Результати обробки експертних оцінок комунікативно-мовленнєвої культури фахівців фізичної культури

Показники вмінь фахівців у професійному спілкуванні	Кількість погоджених оцінок	Середній коефіцієнт варіації
1. Вміння створювати умови для проведення уроку.	90	0,454
2. Вміння володіти своїм настроєм.	80	0,488
3. Вміння виявити недоліки в учнів, підібрати засоби для їх усунення.	115	0,469
4. Вміння гармонійно сполучити жести, міміку, інтонації зі змістом мовлення.	142	0,340
5. Вміння поставити себе на місце учня і диференціювати навантаження.	135	0,338
6. Вміння захоплює і зрозуміло для учнів пояснити потребу занять фізичними вправами.	65	0,490
7. Вміння розв'язати конфліктні ситуації.	85	0,481
8. Вміння відкрито виражати свою позицію так, що при цьому не знижується самоповага учнів.	63	0,504
9. Вміння визнавати і оцінити досягнення кожного, а особливо слабого учня.	95	0,483
Узагальнений показник комунікативної культури фахівців фізичної культури.	142	0,340

Якщо за окремі вміння у професійному спілкуванні вчитель одержував недостатньо погоджені оцінки, під час розрахунків використовувалася медіана, а не середнє значення.

Аналіз результатів оцінювання показує, що комунікативні вміння, у яких вчителі є більш компетентними, включають уміння гармонійно сполучити жести, міміку, інтонації зі змістом мовлення, вміння поставити себе на місце учня, і диференціювати навантаження, а також вміння виявити недоліки в учнів, підібрати засоби для їх усунення - невербальні вміння (табл. 2).

Таблиця 2.

Реалізація вмінь фахівців фізичної культури у комунікативно-мовленнєвій культурі спілкування (індекси середніх значень при максимальному =12)

Показники вмінь фахівців у професійному спілкуванні	Досвідчені вчителі	Молоді вчителі	Вся вибірка
1. Вміння створювати умови для проведення уроку.	6,83	1,66	9,16
2. Вміння володіти своїм настроєм.	3,75	2,91	6,66
3. Вміння виявити недоліки в учнів, підібрати засоби для їх усунення.	5,83	3,75	9,58
4. Вміння гармонійно сполучити жести, міміку, інтонації зі змістом мовлення.	6,83	5,00	11,83
5. Вміння поставити себе на місце учня, і диференціювати навантаження.	6,83	4,41	11,25
6. Вміння захоплює і зрозуміло для учнів пояснити потребу занять фізичними вправами.	2,50	2,91	5,41
7. Вміння розв'язати конфліктні ситуації.	3,75	3,33	7,08
8. Вміння відкрито виражати свою позицію так, що при цьому не знижується самоповага учнів.	2,33	2,91	5,25
9. Вміння визнавати і оцінити досягнення кожного, а особливо слабого учня.	4,16	3,75	7,71
Узагальнений показник комунікативно-мовленнєвій культурі вчителя.	6,83	5,00	11,83

При цьому, у меншій мірі вчителі фізичної культури володіють вербальними виразними можливостями, вмінням захоплює і зрозуміло для учнів пояснити потребу занять фізичними вправами (глянути на проблему його очима), слабо володіють вміннями відкрито виражати свою позицію так, щоб при цьому не знижувати самоповагу учнів. Досвідчені вчителі одержали більш високі оцінки за всіма комунікативними вміннями, крім вміння проявляти доброзичливість у

спілкуванні з учнями, за яким молоді вчителі оцінені нарівні. Частка високих оцінок комунікативно-мовленнєвої культури спілкування у досвідчених фахівців фізичної культури значно вища, ніж у молодих (значення критерію $X_{12} = 11,83$; розбіжності значимі на 1% рівні). Досвідчені фахівці частіше, ніж молоді, реалізують вміння створювати умови для проведення цікавих уроків, вміння поставити себе на місце учня і диференціювати навантаження, підводити підсумки; їхні невербальні прояви більш конгруентні; частіше вдається досвідченим вчителям відчувати зміни у настрої класу і управляти ними; частіше досвідчені вчителі досягають успіху в розв'язанні конфліктних ситуацій і проявляють вміння глянути на проблему очима учня.

Таким чином, оцінки комунікативно-мовленнєвої культури спілкування добре погоджені і характеризують вчителів як недостатньо вербально компетентних і недостатньо здатних до емоційної саморегуляції комунікаторів. Разом із тим, ці оцінки відображають достатній рівень у володінні невербальними засобами спілкування, у вмінні гармонійно сполучити жести, міміку, інтонації зі змістом мовлення на заняттях. При цьому комунікативно-мовленнєва культура спілкування досвідчених вчителів значно вища, ніж у молодих.

Отже, обробка оцінок вербальної та невербальної комунікації в практичній діяльності дала можливість проаналізувати професійну успішність 170 фахівців з фізичної культури. Оцінки професійної успішності показали, що вчителі зі стажем є більш успішними, ніж інші, у таких професійних вміннях, як планування навчального процесу, управління засвоєнням знань. Менш високі оцінки вчителі одержали за вміння виховувати дисципліну на уроці, домагатися зайнятості кожного учня справою і за вміння розвивати у школярів бажання займатися фізичними вправами (заохочувати їх до активних занять фізичними вправами і самоконтролю). У цілому рівень оцінок професійної успішності у досвідчених вчителів вищий, ніж у молодих. Досвідчені вчителі частіше, ніж молоді, реалізують вміння планувати навчальний процес на тривалий термін. Молоді вчителі частіше зіштовхуються на своїх уроках із проблемами, пов'язаними з модульним розподілом навчального матеріалу.

Кореляційному аналізу Пірсона були піддані дані за 12 перемінними, включаючи уявлення вчителів про себе, а також оцінки вербальної та невербальної комунікації та професійної успішності. Усього виявлено 142 значимих на 1% – ному рівні зв'язків ($r > 0,340$). З них 3 внутрішньо тестові, вони були виключені з подальшого розгляду. Аналіз зв'язків між оцінкою професійної успішності і уявленнями вчителів про себе показав, що рівня нульової січної площини досягає тільки зв'язок з показником саморозуміння ($r=0,149$). Між оцінкою вербальної та невербальної комунікації та оцінкою професійної успішності вчителів не виявлено значимого лінійного зв'язку ($r=0,080$). Виходить, не можна стверджувати, що високі оцінки професійної успішності у діяльності фахівців фізичної культури, залежать від його вербальна та невербальна комунікація. І також невірним буде твердження, що вербальну та невербальну комунікацію пов'язують із низькою професійною успішністю.

Для перевірки другої гіпотези проведений підрахунок рангової кореляції Спірмена, що показав відсутність значимого зв'язку між оцінкою професійної успішності та оцінкою вербальної та невербальної комунікації. Коефіцієнт кореляції за вибіркою досвідчених вчителів $r=0,48$, а за вибіркою молодих вчителів $r=0,200$. Таким чином, гіпотеза підтверджена. В уявленнях педагогів зв'язок між професійною успішністю вчителя фізичної культури та вербальною та невербальною комунікацією відсутній. Адміністрації навчально-оздоровчих закладів не пов'язують професійну успішність фахівців з оцінкою загальної ефективності педагогічної праці. Фахівець з фізичної культури із невисоким рівнем професійної успішності може високо оцінювати себе як професіонала, знижуючи значимість міжособистісних відносин з учнями і застосування вербальних і невербальних засобів комунікації.

Висновки. З метою удосконалення підготовки студентів на факультетах фізичного виховання до професійної діяльності необхідно передбачати три основні етапи: моделювання системи навчання студентів, створення і реалізація навчальної програми з курсу “Професійно-мовленнєва культура”, розробка і впровадження вербальних і невербальних засобів навчання студентів в умовах вищої школи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Александрова С. А. Комунікативна культура як важливий чинник комунікативної компетентності та культури фахівців туристської індустрії як фактор впливу на стан їхнього здоров'я [Текст] / С. А. Александрова // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – Харків: ХНПУ, 2007. – Вип. 32. – С. 138-144.
2. Безкоровайна Л. В. До поняття про компетенцію майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту / Л. В. Безкоровайна // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2006. – №8. – С. 7-10.
3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика [Текст]: моногр. / Н. П. Волкова. – Д.: Вид-во ДНУ, 2005.
4. Васьков Ю. В. Комунікативна компетентність учителя / Юрій Васьков // Теорія та методика фізичного виховання. – 2006. – № 1. – С. 45.

5. Дасюк Ж. М. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження комунікативної компетентності та уявлень учителів про себе / Ж. М. Дасюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №12: Психологічні науки: збірник/ М-во освіти і науки України. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. - 2009. – Вип.28(52). – С. 160-166.
6. Ковальчук Л. О. Організація педагогічної практики студентів класичного університету: компетентнісний підхід / Л. О. Ковальчук // Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації: Матер. III Всеук. наук.-практ. конф. 18-20 травня 2006 р. – Рівне, 2006.
7. Омеляненко Г. А. Особливості педагогічної взаємодії в умовах інформаційно-навчального середовища у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту / Г. А. Омеляненко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Харків: ХДАДМ (XXIII), 2009. – №8. – С. 116-118.
8. Самсутіна Н. М. Формування комунікативної компетентності як умова фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури. / Наталія Самсутіна. – Харків, 2010.
9. Серман Л. В. Деякі питання формування комунікативних умінь майбутнього учителя фізичної культури. / Л. В. Серман // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт. Випуск 8. – К. 6 вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 37-40.
10. Синиця А. В. Культура професійного спілкування вчителя фізичної культури. / А. В. Синиця // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія №15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / Фізична культура і спорт. – Випуск 8. – К.: вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 41-43.
11. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук/ Л. П. Сущенко. – К., 2003. – 40 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кондрацька Галина Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спортивних дисциплін та методики їх викладання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Геннадій ЛЕЩЕНКО (Кіровоград, Україна)

ПРОФЕСІЙНА НАДІЙНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті розглядається одна із складних проблем сучасної професійної освіти - проблема професійної надійності майбутнього фахівця. Автор просліджує хронологію виникнення і становлення у науковому обігу дефініції „надійність”, трактування її представниками різних галузей науки, механізми забезпечення на різних рівнях організації матерії, технічних систем, систем живої природи і суспільства.

Ключові слова: технічні системи, професійна надійність, професійна освіта, професійна підготовка, саморегуляція, самоактуалізація, професійна компетентність.

In the article one of the most difficult problems of modern trade education is examined is a forming of professional reliability of future specialist. An author traces chronology of origin and becoming in scientific everyday life of definicium „reliability”, interpretation of different branches of science, mechanisms of providing on the different levels of organization of matter, technical systems, systems of wild-life and society, its representatives. Attention is accented on the necessity of forming of professional reliability in the process of professional preparation of specialists of extreme professions.

Keywords: technical systems, professional reliability, trade education, professional preparation, self-regulation, self-actualization, professional competence.

Постановка проблеми. Сучасна праця під впливом науково-технічного прогресу й удосконалювання виробничих процесів стає все більш складною і різноманітною. Впровадження нових машин і комплексів, оснащених програмним управлінням, впровадження гнучких виробничих систем - все це вимагає не тільки професійної підготовки, необхідної для виконання виробничих функцій, але й високої готовності фахівця до роботи у незвичних, екстремальних умовах. У зв'язку з цим постає проблема професійної надійності майбутніх фахівців, що характеризує працівника за кінцевим результатом його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях означену проблему висвітлено у декількох напрямках. Так, досить докладно вивчено надійність операторської діяльності, визначено її критерії, обґрунтовано педагогічні засади щодо підготовки спеціалістів в системах „людина-техніка” (Бодров В.О., Горбунов В.В., Дьяков А.Ф., Сгоров С.В., Небиліцин В.Д., Нікіфоров Г.С., Фокін Ю.Г. та ін.), зокрема машиністів (Конопкін О.О., Нерсесян Л.С.) і космонавтів (Мясніков В.І.).

Екстремальний характер багатьох сучасних професій обумовив вивчення проблеми надійності діяльності офіцерів оперативно-розшукових підрозділів державної прикордонної служби України (Галімов Ю.А.); психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців